

Олег Санжаревський

РОЛЬ ОДКБ У ВЗАЄМИНАХ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА РОСІЇ

У статті розглядаються актуальні проблеми воєнної співпраці Республіки Білорусь і Росії в рамках ОДКБ в період з 1992 по 2004 р.

Ключові слова: організація, армія, оборона, навчання, безпека.

В статье рассматриваются актуальные проблемы военного сотрудничества Республики Беларусь и России в пределах ОДКБ в период с 1992 по 2004 г.

Ключевые слова: организация, армия, оборона, учения, безопасность.

The article deals with the vital problems of military cooperation between Russia and Belarus in the CST during 1992–2004.

Key words: organization, army, defence, training, security.

Республіка Білорусь, попри сталу, сформовану думку про її єдиний зовнішньополітичний вектор на схід, в ході політичної еволюції 90-х років ХХ століття мала й інші можливості, зокрема у воєнно-політичному аспекті свого розвитку. Білорусь у своїй взаємодії з НАТО та ОДКБ стала чи не ключовим гравцем у спробі геополітичного реваншу Російської Федерації в регіоні ЦСЄ та є яскравим прикладом особливостей зовнішньої політики країн без державотворчих традицій. Це становить значний науковий інтерес з огляду на потужні дослідження 20-ліття трансформаційних процесів у регіоні ЦСЄ.

Попри велику кількість літератури, присвяченої різним аспектам зовнішньої політики Республіки Білорусь, нам практично не відомі роботи, в яких би системно досліджувались питання співпраці у військовій галузі з Росією, Україною та в рамках ОДКБ. Найцікавіші, з нашої точки зору, праці належать білоруським вченим: В. Снапковському, О. Шарапо, А. Розанову, які розкривають ідеологічні, економічні, політичні аспекти зовнішньої політики Білорусі. Ми ж у нашій статті зосередимось більше на військових аспектах, що є актуальним, та під іншим кутом висвітлює особливості зовнішньої політики нашої північної сусідки.

Грандіозні, напевно, до цих пір ще в повній мірі не зрозумілі зміни геополітичних обставин в момент розпаду СРСР потягнули за собою ряд рефлекторних рішень на просторах СНД, які мали більш психологічне, ніж реальне значення. Серед таких рішень – створення за ініціативою Росії на території пострадянського простору нового військового блоку. В травні 1992 р. в Ташкенті керівники Вірменії, Білорусі, Грузії, Казахстану, Киргизії, Росії, Таджикистану та Узбекистану підписали договір про колективну безпеку (ДКБ). Через рік до Договору приєднався Азербайджан. Молдова і Україна в ДКБ ніколи не входили, лише делегували своїх представників на засідання [3; 9, с. 44].

ДКБ впродовж кількох років показав свою абсолютну неефективність. Ані ефективності об'єднання збройних сил, ані спільних інтересів. У травні 1999 р. Договір відмовилися пролонгувати Азербайджан, Грузія і Узбекистан, які пізніше разом з Молдовою і Україною об'єдналися в ГУУАМ.

Звичайно, ДКБ сприяв виключенню можливості втручання будь-яких військових сил на території пострадянського простору, дозволяв координувати діяльність і мати постійний зв'язок між військовими відомствами нових держав. Але в той же час повторимося, що, з точки зору українських військових експертів, ДКБ продемонстрував свою нежиттєдайність, результатом чого є численність договорів, які не виконуються. Крім того, ДКБ розглядається в Європі як спроба Росії сформувати в рамках СНД новий військово-політичний блок чи систему колективної безпеки з керівною роллю Росії. Участь в ДКБ робить неможливим для країн-учасниць розвиток відносин в військовій сфері з євроатлантичними структурами безпеки.

Після виходу деяких країн з ДКБ його достатньо в'яло намагалися оживити (до речі, Б.Березовський, який вказував, що СНД і ДКБ абсолютно різні структури), але серйозно, на нашу думку, взялися за справу лише після того, як учасники ДКБ почали надавати свій повітряний простір та інфраструктуру збройним силам США, що воювали в Афганістані. Особливо показовим було розміщення американської військової бази в киргизькій столиці, що свідчило про те, що навіть в плані забезпечення власної безпеки на ДКБ його учасники не сподіваються.

У травні 2002 р. в Москві шість країн трансформували ДКБ в регіональний оборонний союз. Його перейменували в Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ). В рамках ОДКБ відразу ж було прийнято рішення про створення регіонального командування на за-

хідному напрямку з підпорядкуванням військових частин Росії і Білорусі. Ще одне військове угруповання буде знаходитися у Вірменії.

Наприкінці квітня 2003 р. на саміті в Душанбе були здійснені кроки з активізації Договору. Ця структура отримала постійно діючі органи, а також коаліційні сили і засоби, здатні протистояти агресії. Конкретно до існуючих чотирьох батальйонів (1,5 тис. чол.) приєдналося ще п'ять. Чисельність військових сил ОДКБ перевищила 3,5 тис. чол. [4, с. 1]. За умовами Договору, держави учасниці ОДКБ не можуть вступати в інші військові союзи або брати участь в будь-яких діях, направлених проти свого партнера по договору. Агресія проти однієї з країн договору буде розглядатися як агресія проти всіх учасників ОДКБ. Таким чином, на пострадянському просторі з'явився перший військово-політичний блок в складі Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизії, Росії і Таджикистану. Як заявив генеральний секретар цієї організації генерал-полковник М. Бордюжа на своїй першій прес-конференції, ОДКБ створена не в останню чергу для протидії посиленню НАТО в СНД [10, с. 46].

Власне зі створенням «організації протидії» Росія дещо запізнилася. Американські військові вже розташувалися в Грузії, Узбекистані, Киргизії. По суті кількісні кроки Москви сьогодні мотивовані саме запізним прагненням досягти військово-політичного паритету з Вашингтоном у СНД. Так, російське керівництво не звертало жодної уваги на киргизький аеропорт Кант до тих пір, доки інтерес до нього не проявив Пентагон. Лише тоді Москва спішно направила туди свої військові літаки, а президент В.Путін заявив, що саме в Канті буде ще одна військова база Росії.

Відзначимо, що завдяки ОДКБ вперше за пострадянську історію Росія стала створювати, а не виводити свої військові бази з території іноземних держав. На початку 2003 р. США намагалися переконати Таджикистан про створення на його території постійної військової бази. У відповідь, наприкінці квітня 2003 р. В. Путін відвідав 201 мотострілкову дивізію, розквартировану в цій країні, та, за підсумками переговорів з президентом Е. Рахмоновим, заявив про збільшення чисельності військових [5, с. 9].

Проте, як ми уявляємо, сьогодні немає жодних гарантій, що таджикський лідер, так само як й інші керівники держав, що входять до ОДКБ, буде повністю прихильний до Москви. Наприклад, Казахстан не відмовляється сьогодні від військової допомоги США з гарантування безпеки в зоні Каспійського моря, хоч Москва не раз виявляла, що вона проти розширення іноземної військової присутності в регі-

оні. А в аеропорту Душанбе, де базується полк прикордонних військ РФ, реконструкцію злітної смуги ведуть спеціалісти з США (після підписання угоди про військово-співробітництво).

Можливо, це розуміють в Росії краще, ніж будь-де. Недаремно в середовищі російських експертів і оглядачів існує думка, що «ОДКБ – це певний центр військової безпеки з опорою на СНД. При цьому Росія, займає домінуючі позиції в СНД і, взаємодіючи з НАТО, могла б претендувати на роль моста між двома блоками, будучи єдиною державою, формально представленою в обох сферах безпеки. В такому випадку система європейської безпеки, як і раніше, спочивала б на двох опорах, і була б біполярною...» [7, арк. 51]. А міністр іноземних справ Білорусі С. Мартинов заявив в 2004 р.: «Що стосується конкретно участі в конфліктах, то ... в учасників ОДКБ, в тому числі тих, які на відміну від нас, розташовані поблизу "гарячих точок", достатньо сил, щоб вирішувати проблеми без безпосередньої участі білоруських сил. Що і не планується» [4, с.1]. Щоправда, з нашої точки зору, це дещо суперечить суті Договору.

Основний фінансовий тягар ОДКБ Москва бере на себе. В принципі, це виправдано, оскільки вона отримує доступ до військової інфраструктури союзників і може, за необхідності, врегулювати спірні фінансові питання з експлуатації російських військових об'єктів, розміщених на території союзників. Важливим моментом діяльності ОДКБ є те, що рішення організації стали обов'язковими для всіх учасників (в будь-якому разі, на словах). У зв'язку з цим цікавим є оптимістичне висловлювання президента Білорусі О. Лукашенка, що інші військово-політичні організації, зокрема НАТО, будуть рахуватися і співпрацювати з ОДКБ. Можливо, президент Білорусі виходить з того, що у 2002-2003 рр. й відбулася суттєва інтенсифікація військової підготовки військ країн-членів ОДКБ. Активізація військових навчань пояснюється як покращенням в ряді країн економічної ситуації, так і геополітичним протистоянням з США (Середня Азія, Кавказ) і НАТО (Європа). За деякими даними, зберігається тенденція до покращення їх якості та інтенсивності. Скажімо, за радянськими настановами дивізійні або бригадні навчання з військовою стрільбою повинні проходити раз на два роки, але з моменту розпаду СРСР в жодній з нових незалежних республік це не виконується. Лише в останні два роки подібні заходи організовувалися в Росії, Вірменії і Білорусі. Спеціалісти відзначають, що в Москві та Єревані така увага до військових викликана тим, що частина військ знаходиться, або в стані війни або в стані готовності до неї. В Мінську – тим, що Білорусія межує з

Польщею, яка входить до блоку НАТО. Військове керівництво країн ОДКБ формально не вважає Північноатлантичний альянс недругом. Проте і в Росії, і в Білорусі не раз заявляли, що вважають розширення НАТО помилкою, і наближення до їх кордонів викликає адекватні відповідні дії [1]. Москва і Мінськ проводять маневри в безпосередній близькості від західних кордонів Співдружності, створивши при цьому Єдине регіональне угруповання Сухопутних військ (приблизно 300 тис. чол.) і єдину систему ППО [8, с.43].

У липні 2003 р. на території Союзної держави пройшли найбільші за весь пострадянський час навчання тилових частин і підрозділів ЗС двох країн. Маневрами особисто керував начальник російського Генштабу ЗС РФ А. Квашнін. Армійські тиловики Росії і Білорусі відпрацювали такий новий для світової тактики військових дій елемент як «забезпечення коаліційного угруповання військ палимим з магістрального трубопроводу» [5, с. 10].

Взагалі, російсько-білоруські маневри проводяться практично щомісячно. Як показує статистика (за матеріалами відкритого друку), лише в першій половині 2003 р. військових навчань, командно-штабних тренувань і т.д. було проведено:

- Вірменія – всього 9, з них в рамках ОДКБ – 4;
- Білорусія – 132, в ОДКБ-12;
- Росія – 325, в ОДКБ-54;
- Казахстан-34, в ОДКБ-12;
- Киргизія-16, в ОДКБ-4;
- Таджикистан-23, в ОДКБ-6 [6, с. 68].

Проте ця статистика не повинна вводити в оману. За вищевказаний період ці ж країни брали участь і в спільних військових навчаннях з НАТО:

- Вірменія-2;
- Росія-8;
- Казахстан-8;
- Киргизія-4;
- Таджикистан-2 [6, с. 68].

І лише в пункті Білорусь стоїть «0». Таким чином, найбільш реальним і послідовним союзником Росії в ОДКБ виступає Білорусь, для якої РФ фактично є гарантом її безпеки. Нам видається, що характеризувати ОДКБ як єдиний блок держав з спільними політичними, економічними і військовими цілями, в будь-якому випадку, передчасно.

Загальновідомо, що невід'ємною частиною підготовки держави до оборони, основою застосування нею збройних сил є оперативне об-

лаштування території країни. На середину 1990-х років Генштаб російської армії констатував, що порушена цілісність системи попередження про ракетні напади, існуюча мережа аеродромів за технічними характеристиками не відповідала вимогам розосередження авіаційних угруповань на військовий період (приблизно 50 % аеродромів в європейській частині Росії в незадовільному стані). По щільності автомобільних доріг Росія поступається Білорусі в 10 раз і т.д [2, с.50].

Тому Росію традиційно цікавить військова інфраструктура Білорусі, яка залишилася за часів СРСР. У першу чергу це мережа зв'язку, управління військами, пункти радіорозвідки, аеродроми в Барановичах, Мачулищах, Шчучині.

Білорусь має колосальне, важко оцінене військово-політичне значення для Росії. Враховуючи складні відносини Росії з країнами Балтії і частково – з Україною, РБ і без присутності росіян на «об'єктах» країни була б єдиним стратегічним союзником на Заході.

Між РБ і РФ підписано більше 30 угод у військовій сфері, які детально регулюють питання військового співробітництва, в тому числі і статус військових об'єктів РФ в Білорусії. Найбільш важливим для Росії військовим об'єктом у Республіці Білорусь, безсумнівно, є радіолокаційна станція в 48-и км на південний схід від Барановичів «Волга». Цю станцію почали будувати ще в 1982 р. для контролю за американськими РМСД, «Першинг-2», розміщеними в Західній Європі. В середині 1990-х (6 січня 1995 р.) було підписано угоду між керівниками РБ і РФ про порядок завершення будівництва, використання і утримання вузла Барановичі системи попередження про ракетний напад. В угоді, до речі, підкреслюється, що вузол Барановичі не може розглядатися як військова база. Все рухоме і нерухоме майно, а також ділянка землі передається в оренду російській армії на 25 років без сплати будь-яких податків. Білорусь зобов'язується також не брати плату за використання російськими військовими каналів зв'язку.

Чисельність персоналу 1200 осіб. Станція контролює наземну територію Західної Європи, райони Північної Атлантики, зокрема територіальні води Норвегії [1, с.168].

Другий важливий об'єкт збройних сил РФ в Білорусі – вузол зв'язку військово-морського флоту в Вілейках. Цей об'єкт призначений для трансляції сигналів на російські кораблі та підводні човни в Центральній і Північній Атлантиці. Чисельність персоналу приблизно 250-300 осіб.

Крім того, в зв'язку зі створенням регіонального угруповання військ на 10-ти білоруських аеродромах доволі часто перебувають ро-